

Metafore u (hrvatskoj) politici

Za većinu onih koji se na studiju nisu susreli s jezikoslovljem ili se neće susresti s njime, pojam metafore usko je povezan s književnošću, osobito poezijom, te ih podsjeća na školske analize književnih djela i potragu za stilskim izražajnim sredstvima. No istraživanje metafore u proteklih je nekoliko desetljeća znatno preraslo poetske okvire. Pod snažnim utjecajem kognitivnolingvističkoga pristupa jeziku i mišljenju sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća metafora je sasvim redefinirana te joj se više ne pristupa kao poetskomu ukrasu, nego se središte zanimanja s riječi i izraza premjestilo na proces mišljenja i kategorizacije. Novi pristup metafori kao mehanizmu konceptualizacije i mišljenja, začeo iznimno popularnom knjigom *Metaphors We Live By* Lakoffa i Johnsona iz 1980., pokazao je da je metafora „obična” i sveprisutna te da je ključna u načinu na koji mislimo. Ona je „alat” koji omogućuje mišljenje. S pomoću nje shvaćamo apstraktne pojmove, ona omogućuje apstraktno mišljenje. Omogućuje nam da konceptualiziramo jedno iskustveno područje (najčešće apstraktnije) s pomoću drugoga iskustvenoga područja (najčešće konkretnijega), a sustavnost metaforičnosti našega mišljenja odslikava se u jeziku. Tako npr. ljubav kao apstraktni koncept shvaćamo s pomoću drugih, konkretnijih koncepata, npr. putovanja (u kognitivnoj lingvistici takva se metafora naziva konceptualnom i označava se velikim slovima u obliku A JE B: LJUBAV JE PUTOVANJE). Takve konceptualne metafore obično se odslikavaju u cijelome nizu metaforičnih jezičnih izraza poput: *Naša je veza ušla u slijepu ulicu., Pogledaj kako smo daleko dogurali., Naši su se putovi razišli., Naši su se putovi spojili na jednom rođendanu., Krenuli smo svatko svojim putem., Ova veza ne vodi nikamo., Previše je zapreka na našem putu.*

.....
*Naša je veza ušla u slijepu ulicu.,
Pogledaj kako smo daleko dogurali.,
Naši su se putovi razišli., Naši
su se putovi spojili na jednom
rođendanu., Krenuli smo svatko
svojim putem., Ova veza ne vodi
nikamo., Previše je zapreka na
našem putu.*
.....

Proučavanje metafore u političkome diskursu jedan je od vrlo popularnih i plodnih aspekata proučavanja konceptualne metafore. Važnost jezika, a time i metafore, u politici je golema. Metafora u politici ima i pragmatičnu i stratešku funkciju: s jedne strane omogućuje političarima da istaknu određene aspekte svoje politike te da skrivaju one koje žele skriti, a s druge strane omogućuje glasačima da shvate različite političke probleme

te da izražavaju svoje stavove o njima. Jasno je da je jezik moćan i političarima vrlo važan alat kojim prenose javnosti svoje političke i ideološke stavove, ali i kojim manipuliraju kako bi stvorili željenu percepciju o sebi te pridobili glasače i kako bi omogućili glasačima da se identificiraju s njihovim uvjerenjima i ciljevima. No upravo jezik kojim se političari koriste omogućuje istraživačima da otkriju i skrivene mehanizme njihova mišljenja te nerijetko i nesvjesne poruke. I kad je riječ o proučavanju metafore u političkome diskursu, George Lakoff ključna je figura jer je i u to područje donio revoluciju nizom vrlo čitanih i popularnih knjiga (neke od najvažnijih su *Moral Politics* iz 1996., *Don't Think of an Elephant!* iz 2004. i *The Political Mind* iz 2008.). Na temelju otkrića i razvoja kognitivnih znanosti Lakoff nudi sasvim nov pogled na politički um, o kojemu najčešće ne saznamo ništa čak ni tijekom cjelokupnoga službenog i neslužbenog obrazovanja.

Ako želimo razumjeti način na koji se jezikom koriste političari, moramo dati odgovor na pitanje *Kako ljudi misle?* Pritom moramo uvijek imati na umu naizgled očitu činjenicu: mislimo mozgom! Sve naše mišljenje jest moždana aktivnost! Ono čega većina ljudi nije svjesna jest da je većina procesa mišljenja, koji se događaju u našem mozgu – nesvjesna. Nesvjesno je mišljenje refleksno, automatsko i nekontrolirano. Stoga naš mozak donosi odluke kojih uopće nismo svjesni. Upravo ono što se događa u našem mozgu ispod razine naše svjesnosti o tome iznimno utječe na naše moralne i političke stavove te zapravo na sve oblike našega društvenog i osobnog života. Manipulativni političari i lukavi oglašivači itekako znaju kako doprijeti do tih slojeva naše podsvijesti. Naš mozak nije neutralan. On ima svoju strukturu i naše je razumijevanje svijeta ograničeno tom zadanom strukturom. Jedan je dio našega procesa mišljenja doslovan – temelji se na našem izravnom iskustvu. Ali uglavnom je mišljenje metaforički i simbolički proces kojim neizravno strukturiramo svoja iskustva.

S obzirom na to da jezik nedvojbeno služi upravo tomu da njime izražavamo i oblikujemo misli, naš pogled na jezik mora uzeti u obzir i nove spoznaje o načinu na koji mislimo. Jezik ne odražava stvarnost, nego naše razumijevanje te stvarnosti (a to je razumijevanje određeno našim mozgom i našim tijelom). S obzirom na to da svi ljudi imaju slična tijela i slične mozgove te da žive u istome svijetu, velik nam je dio toga razumijevanja stvarnosti zajednički, i upravo stoga možemo međusobno komunicirati, pa i naučiti druge jezike. Ali određen dio toga razumijevanja ovisan je o nizu individualnih, društvenih i kulturnih čimbenika koji utječu na to da čak ni jednaki jezični izrazi istoga jezika nemaju isto značenje dvama govornicima.

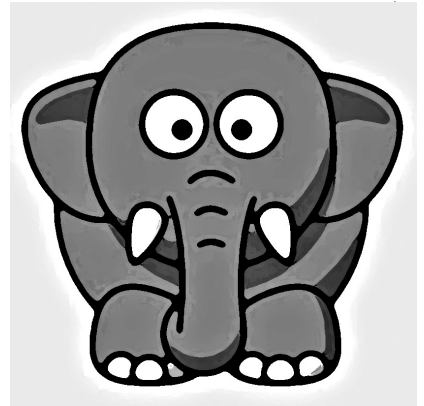
Takve su razlike osobito česte u politici i upravo je stoga jezik najvažniji alat politike i političara. Zašto jezik ima takvu moć? Zato što određene riječi u našem mozgu aktiviraju određene semantičke okvire, prototipe, metafore, slike, osjećaje... I to tako da mi toga uopće nismo svjesni. Ako stalno slušamo određeni jezik, naše će mišljenje biti sve određenije (i ograničenije) okvirima, metaforama i prototipima koje taj jezik aktivira. Okviri su mentalne strukture koje oblikuju način na koji mi vidimo svijet. Svaka riječ definira se s obzirom na konceptualni okvir koji priziva. Kad čujemo određenu riječ, ona aktivira jedan ili više okvira u našem mozgu. Tako npr. ne možemo razumjeti riječ *kupac*

ako ne aktiviramo u mozgu semantički okvir ili scenarij *kupnje*, koji uključuje određene semantičke uloge (poput *kupac, prodavač, roba koja se kupuje, sredstvo kojim se plaća, mjesto na kojem se kupnja događa*).

I u politici okvirima imaju ključnu ulogu, pa se nerijetko proces oblikovanja političkoga diskursa naziva *uokvirivanjem*. Neki teoretičari, poput Lakoffa, zagovaraju svjesnu promjenu naših postojećih okvira jer drže da je to jedini put prema bitnim društvenim promjenama. Takva *promjena okvira* (engl. *reframing*) promijenila bi način na koji javnost vidi i razumijeva svijet, ali ona zahtijeva drukčiji jezik – jezik koji aktivira neke druge okvire.

Kad govorimo o okvirima, važno je istaknuti da se okvir aktivira bez obzira na to je li riječ o negaciji. Vrlo zgodna vježba kojom G. Lakoff obično počinje svoja predavanja iz kognitivne znanosti jest da kaže studentima: *Don't think of an elephant!* Dakako, bez obzira na negaciju, baš svaki student, kad se izgovori ova rečenica, ima mentalnu sliku *slona* u svojem umu (riječ *slon* aktivira cijeli okvir koji uključuje mentalnu sliku i sve znanje i iskustvo koje imamo o slonovima). Čak i kad negiramo okvir, mi ga zapravo prizivamo i aktiviramo. Svi kojima je jezik osnovni alat u svakodnevnome poslu morali bi biti toga svjesni.

No što uokvirivanje zapravo znači u političkome diskursu i kako možemo promjenom okvira promijeniti način na koji vidimo stvari? Pogledajmo to na primjerima izraza *porezna olakšica* i *porezni nameti*. Ti izrazi aktiviraju okvir fizičkoga tereta, nečega vrlo teškoga, što nas umara, onemogućuje u kretanju. (Ti su izrazi i metaforični jer odlikavaju konceptualnu metaforu POREZ JE FIZIČKI TERET). Toj metafori neprekidno smo izloženi

preko jezika, javnoga diskursa, medija, političkih govora, i to je učvrstilo okvir koji se uvijek iznova aktivira kad čujemo taj izraz. Upravo stoga mi porez doista i doživljavamo kao fizički teret. To je moć jezika! Dokazano je štoviše da su okviri u našem umu snažniji od činjenica – skloni smo ignorirati činjenice u korist postojećih okvira.

Zamislimo da se navedeni izrazi u javnome diskursu promijene u izraz *porezna solidarnost*. Taj izraz aktivira sasvim drukčiji okvir – okvir solidarnosti, empatije, nesebičnosti, brige za druge. Njegovim ponavljanjem i jačanjem toga okvira u našem mozgu bitno bi se promijenio način na koji razumijevamo i doživljavamo riječ *porez*. Takav bi nam jezični izraz s pomoću aktiviranja okvira solidarnosti omogućio da na porez gledamo primarno kao na čin solidarnosti iz kojega se financira javno dobro: škole, vrtići, ceste, obrazovanje, zdravstvo itd., a ne kao na nešto nepoželjno čega se želimo riješiti.

Iz toga je primjera jasno u kojoj mjeri metaforičko uokvirivanje određuje način na koji mislimo. A gotovo je nemoguće, osobito u politici, izreći rečenicu koja (metaforički)

ne aktivira određene okvire. Primjerice, jedna od najvažnijih metafora u politici jest POLITIKA JE RAT, koja je prisutna u mnogim jezicima. Ta je metafora „kriva” što političke stranke međusobno „ratuju”, što se „napadaju iz svih raspoloživih oružja”, što jedni bivaju „poraženi”, a drugi „pobjeđuju” itd. Zamislimo samo da je u podlozi našega razumijevanja politike konceptualna metafora POLITIKA JE SURADNJA... Svijet bi bio mnogo ljepše mjesto, zar ne?

U nebrojenim znanstvenim radovima pokazano je kako metaforičko uokvirivanje dominira javnim diskursom i određuje način na koji mislimo o terorizmu, imigraciji, pojedinim ratovima, porezima, izbjeglicama, unutarnjoj i vanjskoj politici, susjednim državama, izborima, globalnom zatopljenju itd.

Što se može reći o jeziku hrvatskih političara? Osvrnimo se na metaforička uokvirivanja kojima su se koristili istaknuti političari dviju vodećih političkih opcija u Hrvatskoj u službenim predizbornim istupima (iz kolovoza 2016.).

Jezikom konzervativne političke opcije vrlo jasno dominira *građevina* kao izvorna domena konceptualizacije: i stranka, i vlada, i država, pa i politika uopće najčešće se konceptualiziraju kao *građevine*, što se vidi iz niza jezičnih izraza poput: *temelj političkih prioriteta, stranačka baza, učvrstiti HDZ, izgraditi HDZ na vrlo jasnim temeljima, srušiti vladu, politička stabilnost, Hrvatsku čvrsto drži na temeljima socijalno-tržišne ekonomije*. Osim toga izrazito dominantnoga metaforičkoga uokvirivanja, vrlo je česta i izvorna domena *tijela*, s pomoću koje se također konceptualiziraju i političke stranke, i vlada, i nacija: *na čelu buduće hrvatske Vlade, dijelom istoga hrvatskog nacionalnog tijela*, čelnomu mjestu u HDZ-u itd. Neke se pak konceptualne metafore rabe sporadično, poput POLITIČKA STRANKA JE STROJ (HDZ u Hrvatskoj generira političku stabilnost), POLITIKA JE RAT, BORBA (*ja ću se sučeliti programima i argumentima, borba za potporu birača, osvojiti većinsku potporu birača, pobjednička snaga*), POLITIČKO UPRAVLJANJE JE USMJERAVANJE KRETANJA (*kretat ćemo se u smjeru svog programa, mi smo vodeća opcija*). Službeni diskurs vodećih ljudi konzervativne opcije u cjelini karakteriziraju vrlo konvencionalne konceptualne metafore te odmjeren izričaj lišen nekonvencionalnosti, slikovitosti i emotivnosti.

Službeni diskurs vrha hrvatske socijaldemokratske političke opcije već je zamijećen kao nekonvencionalan i slikovit do te mjere da mu se nerijetko zamjeralo da je nerazumljiv. I doista, iako grade na sličnim konceptualnim temeljima kao politička konkurencija, ipak radije i češće biraju nekonvencionalne izraze konceptualnih metafora, pa se tako npr. metafora KORUPCIJA JE BOLEST izražava vrlo neobično kao: *Ustavni sud djelomično smo dekontaminirali*; metafora POLITIČKA STRANKA, VLADA JE STROJ također se nekonvencionalno izražava, čime se postiže i sarkastičan ton (*sklapanje vlade, vlada je razmontirana, novoinstalirani predsjednik HDZ-a, HDZ je u postupku montaže novoga predsjednika*). Vrlo se često rabe tzv. hotimične metafore (engl. *deliberate metaphors*), u kojima se izvornoj domeni namjerno pridaje pozornost, pa i do mjere da se jedna metafora namjerno odbacuje i odabire se drugi način uokvirivanja, što pokazuje da se unutar te opcije političkomu diskursu pristupa vrlo promišljeno. Tako se primjerice odbacuje izraz

sučeljavanje i odabire *debata* i *razgovor* kako bi se odbacila uobičajena domena **RATOVANJA, BORBE** kao način uokvirivanja toga televizijskoga formata: *Rekao bih da ćemo debatirati, a ne sučeljavati se., A HDZ neka ponudi što ima pa ćemo se, kako se to agresivno kaže – sučeliti, a ja kažem – razgovarati.* Osobito su zanimljiva i vrlo nekonvencionalna proširenja uobičajenih preslikavanja, pa se tako konceptualna metafora **RADOZNALOST JE NJUŠKANJE** izražava ovako: *Zaštitit ćemo interese hrvatske obitelji – ali ne tako da im se njuška po krevetu i kuhinji – već tako da ih se zaštiti financijski od silnika,* **POLITIKA JE BORBA** izražena je kao: *Imam dosta ožiljaka od suočavanja s takvim problemima,* a **ZNANJE JE GLEDANJE, ZNANJE JE SLUSANJE:** *Sve je to počelo 2012. i 2013., samo se od buke i galame slabo vidi i slabo čuje.*

U cjelini gledano, možemo zaključiti kako diskursi obiju vodećih političkih opcija odgovaraju njihovim osnovnim ideološkim smjerovima: jezik konzervativne opcije konvencionalan je (ili konzervativan), a jezik socijaldemokratske opcije nekonvencionalan je (ili progresivan). No obje bi se stranke itekako mogle okoristiti uvidom u najnovije spoznaje iz područja kognitivnih znanosti, koje smo ovdje ukratko prikazali, kako bi njihova uokvirivanja političkih poruka bila još jasnija i kako bi učinkovitije prenosila upravo onu poruku koja se službeno želi prenijeti te kako bi ona do birača doprla na željeni način.

Da zaključimo: prosvjetiteljski pristup umu bio je idealiziran i nerealan. Naš um nije, kako su držali primjerice Descartes i Kant, svjestan, logičan, neovisan o emocijama, objektivan... Da je um takav, politika bi bila matematika. Glasačima bi se podastrle činjenice i grafovi i oni bi na temelju toga izabrali opciju koja doista najbolje zastupa njihove interese. Ali um glasača ne odgovara predodžbi o umu iz 18. stoljeća. Glasači se ponašaju sasvim drukčije. Često se ne vode činjenicama, nego metaforičkim uokvirivanjima: predrasude i emocije vode njihove odluke, strastveno zastupaju svoje vrijednosti i ciljeve, a katkad odabiru, a da uopće nisu svjesni zašto. Novi, kognitivni pristup načinu na koji mislimo objašnjava zašto je to tako i ovdje smo to pokušali ukratko predstaviti.

Preostaje nam vidjeti hoćemo li to znanje upotrijebiti za promjene postojećih okvira nabolje ili za još strastvenije i kognitivno utemeljenije vođenje stvarnih i metaforičnih ratova.

Zahvala

Zahvaljujemo Hrvatskoj zakladi za znanost na potpori projektu pod brojem 3624 *Croatian Metaphor Repository*, u okviru kojega je nastao ovaj rad.

.....
 srušiti vladu, politička stabilnost, sklapanje vlade, vlada je razmontirana, montaža novoga predsjednika, protivnici će se sučeliti, ožiljci od suočavanja s takvim problemima
